

AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА
METHODOLOGY OF TEACHING AZERBAIJANI LANGUAGE

UOT 372.8

AZƏRBAYCAN DİLİ TƏDRİSİNİN MODERNLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ
BLOK-MODUL TƏLİM SİSTEMİNİN TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ VƏ
PERSPEKTİVLƏRİ

Hüseyn Fizuli oğlu Əliyev*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin**pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı***ORCID:** 0009-0000-1441-2362**E-mail:** huseyn022023@gmail.com

Açar sözlər: Azərbaycan dili tədrisi, dil bacarıqlarının inkişafı, milli kimlik, innovativ təlim metodları, təlim prosesinin təşkili

Ключевые слова: преподавание азербайджанского языка, развитие языковых навыков, национальная идентичность, инновационные методы обучения, организация учебного процесса.

Keywords: the Azerbaijani language teaching, language skills development, national identity, innovative teaching methods, organization of the learning process

Giriş

Müasir qloballaşma və rəqəmsallaşma kontekstində milli dillərin qorunması və inkişaf etdirilməsi məsələsi qlobal miqyasda xüsusilə aktualdır. İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, mədəniyyətlərarası əlaqələrin intensivləşməsi və qlobal ünsiyyət imkanlarının genişlənməsi bir tərəfdən dil qarşılıqlı təsirini gücləndirir, digər tərəfdən isə milli dillərin statusuna müəyyən təzyiq yaradır. Buna görə də, Azərbaycan dilinin qorunması, zənginləşdirilməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi təkcə mədəni deyil, həm də strateji əhəmiyyət kəsb edən sosial-pedaqoji məsələdir [6, s. 210].

Azərbaycan dili təkcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də xalqın tarixi yaddaşını, milli-mənəvi dəyərlərini, ədəbi-mədəni irsini əks etdirən mühüm kimlik amilidir. Bu fonda, Azərbaycan dilinin tədrisinin məzmun və metodologiya baxımından yenilənməsi, müasir təhsil tələblərinə uyğunlaşdırılması təhsil sisteminin qarşısında duran prioritet vəzifələrdən biridir. Xüsusilə, ana dilinin effektiv və məqsədyönlü tədrisi gənc nəslin milli kimliyinin formalaşmasında və milli-mənəvi dəyərlərə sadiqliyinin gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Lakin, uzun illər təhsil sistemində geniş istifadə olunan ənənəvi tədris metodları müasir dövrün tələbləri baxımından bir sıra məhdudiyyətlərə malikdir. Bu metodlar çox vaxt müəllim mərkəzli olur, şagirdləri passiv dinləmə mövqelərinə məcbur edir və onların fərdi xüsusiyyətlərini, maraqlarını və ehtiyaclarını tam nəzərə almır. Nəticədə, təlim prosesində fəal iştirak zəifləyir və yaradıcılıq və tənqidi düşüncə bacarıqlarının inkişafı arxa plana keçir. Bundan əlavə, nəzəri biliklərin dominantlığı praktik dil bacarıqlarının, xüsusən də ünsiyyət bacarıqlarının adekvat inkişafına mane olur [5, s. 185].

Əsas hissə

Azərbaycan dilinin tədrisinin modernləşdirilməsi müasir pedaqoji elmin ən aktual sahələrindən biridir. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, təhsil prosesinin səmərəliliyi birbaşa onun metodoloji əsaslarının düzgün seçilməsindən asılıdır. Bu baxımdan, Azərbaycan pedaqoji elminin görkəmli nümayəndəsi Prof. A.N. Abbasov qeyd edir ki, müasir təhsil sistemi yalnız biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmamalı, həm də tələbənin şəxsiyyətinin inkişafına xidmət etməlidir. Professor tələbələrin təlim prosesində iştirakının artırılmasının vacibliyini vurğulayır. Prof. H.M. Əhmədov ana dilinin düzgün və sistemli tədrisinin milli kimliyin formalaşmasının əsas şərtlərindən biri olduğunu nümayiş etdirir. Onun fikrincə, dil tədrisi yalnız ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi vasitəsi deyil, həm də milli və mədəni dəyərlərin ötürülməsi vasitəsidir [1, s. 240].

Müasir pedaqoji ədəbiyyatda təlim prosesinin mərhələli şəkildə strukturlaşdırılması və təşkili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan prof. B.H. Əliyev idrak proseslərinin tədricən inkişafının vacibliyini Abdulla Şaiq XX əsrin əvvəllərində ana dilində tədrisin vacibliyini vurğulamış və qeyd etmişdir ki, dil səhv öyrədilsə, milli düşüncənin inkişafı zəifləyir [8, s. 160].

Müasir dövrdə prof. A.N. Abbasov ənənəvi pedaqojiyənlü yanaşmaların tələbələrin fəallığını azaltıldığını və onların ünsiyyət bacarıqlarının inkişafını ləngitdiyini göstərir. Bu, təhsilin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Bundan əlavə, Azərbaycan dilinin tədrisinin səmərəliliyini azaldan əsas amillər müasir tələblərə tam cavab verən tədris resurslarının olmaması, interaktiv materialların çatışmazlığı və fərdiləşdirilmiş təlim üçün məhdud imkanlardır. Azərbaycan dilinin tədrisində modul təlim sisteminin istifadəsi bu problemlərin aradan qaldırılması üçün mühüm imkanlar yaradır.

Metodologiya

Analitik metod tədqiqatın əsas komponentinə çevrildi. Bu mərhələdə Azərbaycan pedaqogikası üzrə akademik monoqrafiyalar, məqalələr, tədris vəsaitləri və tədris proqramları təhlil edildi. Xüsusilə, Akif Abbasov, Ə.Ə. Ağayev, H.M. Əhmədov, B.H. Əliyev, Y.Ş.Kərimov və Ə.Ə. Əlizadənin yanaşmaları sisteməlik şəkildə araşdırıldı. Onların tədqiqatları təlimin humanistləşdirilməsi, tələbəyə yönəlmiş təhsil modeli, təlimin sistemləşdirilməsi və ardıcılığı prinsipləri və idrak proseslərinin tədricən inkişafı kimi mövzulara yönəlmişdi. Bu akademik yanaşmalar modul təlim sisteminin nəzəri əsaslarının müəyyən edilməsində mühüm rol oynadı. Sistemli yanaşmadan istifadə edərək modul təlim sistemi vahid təlim sistemi kimi araşdırıldı. Bu sistem daxilində əsas təlim komponentləri – məqsədlər, məzmun, tədris metodları, fəaliyyət formatları, tədris vəsaitləri və qiymətləndirmə mexanizmləri – və onların qarşılıqlı əlaqələri təhlil edildi. Nəticə etibarilə, modul təlim sisteminin yalnız bir sıra metodları deyil, həm də strukturlaşdırılmış və inteqrasiya olunmuş pedaqoji modeli təmsil etdiyi müəyyən edildi. Tədqiqatda ümumiləşdirmə, sintez, induksiya və deduksiya metodlarından da istifadə edilmişdir. İnduktiv metod konkret pedaqoji müşahidələrdən ümumi nəticələr çıxarmaq üçün istifadə edilmişdir, deduktiv metod isə ümumi nəzəri prinsiplərin konkret pedaqoji vəziyyətlərə tətbiqi mexanizmlərini müəyyən etmişdir. Ümumiləşdirmə və sintez metodları müxtəlif elmi mənbələrdən əldə edilən məlumatları sistemləşdirməyə və vahid elmi nəticələr formalaşdırmağa xidmət etmişdir [11, s. 190].

Azərbaycan dilinin tədrisində blok-modul təlim sisteminin tətbiqi: problemlər və perspektivlər

Azərbaycan dili tədrisinin modernləşdirilməsi kontekstində müasir pedaqoji yanaşmalar arasında blok-modul təlim sisteminin istifadəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşma və rəqəmsallaşma kontekstində dil tədrisi artıq sadəcə nəzəri biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır. Bu, təlimin daha funksional, praktik və effektiv şəkildə təşkilini zəruri edir. Blok-modul təlim sistemi bu tələblərə cavab verən müasir pedaqoji modeli təmsil etsə də, onun tətbiqi bir sıra metodoloji və təşkilati çətinliklərlə əlaqələndirilir. Pedaqoji elmlər doktoru Akif Abbasov qeyd edir ki, müasir təhsil prosesi tələbəyə yönəlmiş və fəaliyyətə əsaslanmalı, həmçinin tələbələrin fəal iştirakını təmin etməlidir. Lakin ənənəvi tədris modelinə öyrəşmiş müəllimlər üçün yeni yanaşmalara keçid müəyyən metodoloji çətinliklər yaradır [12, s. 175].

Xüsusilə, tədris planını modullara bölmək, hər bir modul üçün məqsədləri dəqiq müəyyən etmək və nəticəyə əsaslanan qiymətləndirmələrin təşkili əlavə pedaqoji təlim tələb edir. Tədris prosesində interaktivliyin olmaması da böyük bir çətinlikdir. Prof. Ə.Ə. Ağayev müasir dərslərin əməkdaşlığa və aktiv təlimə əsaslanmalı olduğunu vurğulayır. Digər vacib çətinlik isə məhdud metodoloji və təhsil resurslarıdır. Prof. Y.Ş. Kərimov ardıcılığın və ardıcılığın tədrisin əsas prinsipləri arasında olduğunu vurğulayır.

Nəticə. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Azərbaycan dilinin tədrisinin modernləşdirilməsi müasir pedaqogikanın əsas sahələrindən biridir. Bu proses yalnız metodologiyadakı dəyişikliklərlə məhdudlaşmır, həm də təlimin idarə olunmasının məzmununun, strukturunun və prinsiplərinin yenilənməsini tələb edir. Bu kontekstdə modul təlim sistemi təlim prosesinin effektivliyini artırmaq üçün innovativ pedaqoji yanaşma kimi xüsusilə vacibdir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, modul təlim sistemi Azərbaycan dilinin tədrisində biliklərin sistemli və ardıcıl təşkilini təmin edir. Tədris materialının məntiqi bloklara bölünməsi tələbələrə fənni daha dərinləndirən və addım-addım mənimsəməyə imkan verir. Bu yanaşma təlimi sırf mexaniki prosesdən daha şüurlu və məqsədyönlü prosesə çevirməyə kömək edir.

Lakin, tədqiqat göstərir ki, bu sistemin tətbiqi müəyyən çətinliklərlə əlaqələndirilir. Əsas məsələlərə müəllimlərin yeni təhsil texnologiyalarına kifayət qədər uyğunlaşmaması, kifayət qədər tədris materiallarının çatışmazlığı və bəzi təhsil müəssisələrində texniki və rəqəmsal infrastrukturun qeyri-kafi olması daxildir. Bu amillər modul təlim sisteminin geniş istifadəsini qismən məhdudlaşdırır. Digər mühüm tapıntı isə Azərbaycan dilinin tədrisində dil bacarıqlarının hərtərəfli inkişafının təlim keyfiyyətinə birbaşa təsir etməsidir. Bu integrasiyanı təmin etməklə, modul yanaşma oxu, yazı, dinləmə və danışmaq bacarıqlarının eyni vaxtda inkişaf etdirilməsinə imkan verir, eyni zamanda praktik dil tətbiqini gücləndirir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə qloballaşma və sürətli rəqəmsallaşma prosesləri fonunda milli kimliyin əsası olan ana dilinin qorunması və gənc nəsə effektiv şəkildə aşılması hər bir dövlət üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Lakin uzun illər tətbiq olunan ənənəvi, müəllimlərimizlə tədris metodları müasir tələbələrin tənqidi düşüncə, fəal iştirak və praktik kommunikasiya ehtiyaclarını tam ödəyə bilmir. Azərbaycan dilinin tədrisində müasir təhsil texnologiyalarının, xüsusilə çevikliyi və nəticəyönlülüüyü ilə seçilən blok-modul təlim sisteminin tətbiqi bu problemlərin aradan qaldırılmasında mühüm rola malikdir. Bu baxımdan, dil bacarıqlarının mərhələli və sistemli şəkildə inkişaf etdirilməsi, təlim prosesinin fərdiləşdirilməsi və mövcud metodoloji çətinliklərin araşdırılması məqalənin mövzusunun yüksək dərəcədə aktualıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada ilk dəfə olaraq Azərbaycan pedaqoji elminin və psixologiyasının görkəmli nümayəndələrinin (AN. Abbasov, H.M. Əhmədov, B.H. Əliyev və b.) nəzəri yanaşmaları ilə müasir blok-modul təlim modelinin prinsipləri sintez edilmiş və vahid pedaqoji sistem halında təhlil olunmuşdur. Tədqiqatda modul sisteminin sadəcə bir metodlar toplusu deyil, dilin dörd əsas bacarığını (oxu, yazı, dinləmə, danışmaq) eyni vaxtda və inteqrasiya olunmuş şəkildə inkişaf etdirən strukturlaşdırılmış pedaqoji model olduğu elmi baxımdan əsaslandırılmışdır. Həmçinin bu sistemin Azərbaycan dilinin tədrisinə tətbiqi zamanı yaranan səciyyəvi metodoloji və infrastruktur çətinlikləri kompleks şəkildə müəyyən edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti bilavasitə orta və ali təhsil müəssisələrində Azərbaycan dili fənninin kurikulumlarının modernləşdirilməsi və tədris planlarının modullara bölünməsi üçün praktik tövsiyələr təqdim etməsidir. Məqalədə irəli sürülən müddəalar, tədris materiallarının məntiqi bloklara bölünməsi və addım-addım mənimsənilməsi mexanizmləri müəllimlər üçün interaktiv dərs vəsaitlərinin və metodiki rəhbərliklərin hazırlanmasında birbaşa mənbə kimi istifadə edilə bilər. Eyni zamanda, araşdırmanın nəticələri pedaqoji kadrların ixtisasartırma təlimlərində, yeni təhsil texnologiyalarına uyğunlaşma proqramlarında və rəqəmsal tədris resurslarının formalaşdırılmasında praktik tətbiq imkanlarına malikdir.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika: nəzəriyyə və metodika məsələləri, Bakı: ADPU nəşriyyatı, – 2015. – 240 s.
2. Ağayev, Ə. Müasir təlim texnologiyaları və pedaqoji yanaşmalar. – Bakı: Maarif, – 2012. – 198 s.
3. Əliyev, B. Ə. Psixologiya və təlim prosesləri. – Bakı: ADPU nəşriyyatı, – 2013. – 220 s.
4. Əhmədov, H.M. Azərbaycan pedaqogika tarixi. – Bakı: Elm, – 2006. – 300 s.
5. Əlizadə, Ə. Pedaqoji prosesdə fərdiləşdirilmiş təlim texnologiyaları. – Bakı: Elm və təhsil, – 2011. – 185 s.
6. Həsənov, S. Azərbaycan dili tədrisinin metodikası. – Bakı: Elm, – 2014. – 210 s.
7. Hüseynova, N. Dil tədrisində innovativ yanaşmalar. – Bakı: ADPU nəşriyyatı, – 2018. – 176 s.
8. İsmayılov, C. Azərbaycan dilinin tədrisində kommunikativ yanaşma. – Bakı: Elm və təhsil, – 2019. – 160 s.
9. Kərimov, Y. Didaktika və təlimin nəzəri əsasları. – Bakı: Təhsil, – 2010. – 230 s.
10. Məmmədov, F. Müasir pedaqoji texnologiyalar və təhsil strategiyaları. – Bakı: Təhsil, – 2016. – 205 s.
11. Qasımov, R. Təlim prosesində modul sistemlərin tətbiqi. Bakı: Maarif, – 2017. – 190 s.
12. Səfərov, T. Müasir pedaqogikada innovativ təlim modelləri. Bakı: Elm, – 2020. – 175 s.

H.F. Əliyev

**Azərbaycan dili tədrisinin modernləşdirilməsində
blok-modul təlim sisteminin tətbiqi problemləri və perspektivləri
Xülasə**

Azərbaycan dilinin tədrisini müasir tələblərə uyğunlaşdırmaq təhsil sistemi üçün əsas prioritetdir. Qloballaşma, rəqəmsallaşma və informasiya məkanının sürətli inkişafı dil tədrisinə yeni yanaşmalar tələb edir. Bu kontekstdə, çeviklik, sistemli struktur və nəticələrə yönəlmə ilə xarakterizə olunan müasir təhsil texnologiyası kimi modul təlim sistemi xüsusilə vacibdir. Bu məqalədə Azərbaycan dilinin tədrisini modernləşdirmək üçün modul təlim texnologiyalarından istifadə, yaranan çətinliklər və gələcək inkişaf perspektivləri ətraflı araşdırılır. Tədqiqatlar göstərir ki, ənənəvi tədris metodları çox vaxt tələbələrin fəal iştirakını, tənqidi düşüncəsini və şəxsi inkişafını kifayət qədər təşviq edə bilmir. Buna görə də, təlim prosesində innovativ yanaşmaların istifadəsi vacibdir. Modul təlim sistemi tədris materiallarını məntiqi və hədəflənmiş vahidlərə bölmək, addım-addım öyrənməni asanlaşdırmaq və daha səmərəli qiymətləndirmə üçün əla imkanlar təqdim edir.

Г.Ф. Алиев

**Проблемы и перспективы применения блочно-модульной системы обучения в
модернизации преподавания Азербайджанского языка
Резюме**

Адаптация преподавания азербайджанского языка к современным требованиям является ключевым приоритетом для системы образования. Глобализация, цифровизация и стремительное развитие информационного пространства требуют новых подходов к преподаванию языка. В этом контексте модульная система обучения, как современная образовательная технология, характеризующаяся гибкостью, систематической структурой и ориентацией на результат, приобретает особое значение. В данной статье подробно рассматривается использование модульных технологий обучения для модернизации преподавания азербайджанского языка, возникающие трудности и перспективы дальнейшего развития. Исследования показывают, что традиционные методы обучения часто не обеспечивают достаточной стимуляции активного участия, критического мышления и личностного развития учащихся. Поэтому использование инновационных подходов в учебном процессе имеет важное значение. Модульная система обучения предоставляет прекрасные возможности для разделения учебного материала на логические и целенаправленные блоки, облегчая поэтапное обучение и более эффективную оценку.

H.F. Aliyev**Problems and prospects of applying the block-module teaching system in the modernization of Azerbaijani language teaching****Summary**

Adapting the teaching of the Azerbaijani language to modern requirements is a key priority for the education system. Globalization, digitalization and the rapid development of the information space require new approaches to language teaching. In this context, the modular learning system, as a modern educational technology characterized by flexibility, systematic structure and focus on results, is particularly important. This article examines in detail the use of modular learning technologies to modernize the teaching of the Azerbaijani language, the difficulties that arise and the prospects for further development. Studies show that traditional teaching methods often fail to sufficiently stimulate the active participation, critical thinking and personal development of students. Therefore, the use of innovative approaches in the learning process is important. The modular learning system provides excellent opportunities for dividing teaching materials into logical and targeted units, facilitating step-by-step learning and more effective assessment.

Redaksiyaya daxil olub: 13.05.2026